زمانی ئینگلیزی وەک زمانێکی نێودەوڵەتی
٢ - ٢

و: نەریمان خۆشناو

هەڵوێست و پێوانە و هەڵسەنگاندن

پێش وتووێژکردن سەبارەت بە هەڵسەنگاندنی ئینگلیزییەکان و ئەو نموونانەی، کە پێویستە لە فێربوونی زمانی ئینگلیزیدا بەکاریان بێنین، بەو وەسفەی کە زمانێکی بیانییە یان زمانێکی دووەمە، لەو حاڵەتەدا پێویستە بەرەنگاری بابەتێکی سەرەکی ببینەوە، ئەویش ئەوەیە کە زۆربەی زۆری بەکارهێنەرانی زمانی ئینلگیزی لەجیهاندا بەو وەسفەی کە قسەکەری ڕەسەنی زمانەکە نین، بەشێوەیەک قسەی پێ دەکەن و دەنووسن کە لەوردەکاریەکانی و لەجۆرێتیدا جیایە لەو شێوازەی، کە قسەکەرە ڕەسەنەکان بەکاری دەهێنن، بەڵام قسەکەرە ئینگلیزییە ڕەسەنەکان زۆربەیان تەنانەت لەنێوان مامۆستایانی زمانەکەشدا، بەهۆشیارییەوە یان بەبێ ئەوەی ئاگایان لێ بێ قینیان لەم جۆرە هەبێ، ئەم هەڵوێستانەش لەلایەن قسەکەرانی ڕەسەنەوە قسەکەرە فێربووەکان بەملهووری و عەقڵیەتی ئیستعماریی ناوزەد دەکەن و بەزەلیلکردنی هەژمار دەکەن، بەم شێوەیە و لەسەر ئەم بنەمایە (کاتشرۆ ١٩٨٢) باس لەواقیعی ئەزموونی تایبەتی خۆی دەکات،کاتێک ئەو زمانە ئینگلیزییەی کە مرۆڤ قسەی پێ دەکات بەزمانی هیندی ناوزەدی دەکات، ئەمەش بەئیهانە و شکاندنەوەیەکی زمانەوانی هەژمار دەکرێت، کە دەروون دەپێکێت . لەپەرتووکێکی تردا (١٩٨٦) دەڵێت:

((هەوڵدانی بێ یەک و دووی فێربوونی زمانی ئینگلیزی و تێگەیشتنی لەلایەن هاوەڵانەوە (ئەم گوزارشە بەو کەسانە دەوترا، کە بەڕەچەڵەک خەڵکی شوێنەکە بوون و ئینگلیزیان بەباشی دەزانی) چ لە ڕەشپێست و چ لەئەسمەر ڕەنگەکان، مەسەلەیەکە ئیستعمارییەکان پشت گوێیان نەخستووە، بەڵکو زەخیرەیەک لەمەتەڵی زمانەوانی و نوکتە ئامێزی پێیان بەخشی، کە لەیانەی سپی

پێـسـتـەکـانـدا تەنـهـا بۆ پێکەنین دەگـوترایەوە، جا بەکـــارهێنەری زمـــانـی دووەمـی ئـینگلیـــزی لەم هەڵوێـستـانەدا هیچ سەرکەوتنی بەدەست نەهێناوە، گـەر لـێـهـاتوویەکـیـشی بەدەست بکەوتایە ئەوا هەمیشە جێی باوەڕ پێ نەکردن و گومان بووە، گەر ئەو لێـهـاتوویەش بەدەست نەکەوتایە، ئەوا دەبووە گاڵتەجاری زمانەکەی خۆی)).

هەروەها ملمـــلانێـــیـــەکی وێکچـــوو لەنێـــوان هەڵوێستەکاندا ڕوودەدات کاتێک کە قسەکەرێکی ڕەسەنی زمـانەکـە ڕەخنە لە جـۆری نارەسـەنەکـانی زمـــانی ئینگلیـــزی دەگـــرێ یان ڕەتی دەکـــاتەوەو هۆکــاری ســەرەکی ئەم هەڵوێــســتــانەش لە لایەن قــســەکــەرانی ڕەســەنی زمــانەکــەوە نەزانی و بێ ئاگـاییـە واتە دەرک نەکـردنی تەواو بەبوونی چەند جۆرێکی نارەسەنی زمانی ئینگلیزی، کە گەشاوەو کـــارابێت و ئـەرکـــەکـــانی خـــۆی بەتەواوەتی ئەدا بکات، هەندێ جاریش ئەو زمانە خاوەن جوانکاری و مۆرکی ئەدەبییە، زۆربەی (قسەکەرانی زگماکی ئینگلیـزی) و لەوانە مـامـۆسـتـایانی (ئینگلیـزی زمانی بیانی)، هەروەها (ئینگلیزی زمانی دووەم) هیچ شارەزاییەکـیـان بەجۆرەکـانی (قـسـەکـەرانی نازگـمـاکی ئینگلیـزی)ی ئینگلیزی سـەبارەت بە بارودۆخی سەرهەڵدانی نییە، بۆ نموونە لەهیندستان و سـەنگافـورەو ڕۆژئاوای ئەفـریقـا... هتـد. بگرە هیـچیـشـیـان دەربارەی نەخوێندووە، لەدەرەنجامی ئەوەشــدا، ئەوانە دەڕواننە جـیـــاوازییــەکـــانیـــان لەهەڵسەنگاندنی (قسەکەرانی زگماکی ئینگلیزی) بەو وەسـفـەی کە لەگـەڵ ئەو هەوڵـنەی کـە لەهۆڵی خوێندندا دەکرێن یەکسانن، یان لەوانەیە جۆرەکانی تایبـەت بەقـسـەکـەرە نارەسـەنەکـان بە زمـانێکی ناوەڕاست هەژمار بکەن(١٥)،لەڕێگای هەنگاونان بەرەو ئەو زمـانە ئینگلیـــزییــەی، کـە تایبـــەتە بەقسەکەرە ڕەسەنەکان، لەڕاستیشدا زۆربەی زۆری جۆرەکـانی ئینگلیـزی تایبـەت بە(قـسـەکـەرانی نازگـمـاکی ئینگلیـزی) زنجـیـرەیەک لەو شـێـوە و شێوازانە دەگرنەخۆ کە لەزمانی ئینگلیزی دوو ڕەگە دەچێت(١٦)، ئەویش لەیەکـێـک لەلایەنەکـانیـدا، بەڵام لایەنەکەی دیکە لەزمانی قسەکەرە ڕەسەنەکە دەچێت و لەوانەشە، کە (قسـەکـەرانی نازگـمـاکی ئینگلیزی) بەبێ هیچ کۆشـشـێک لەلایەنێکەوە بۆ لایەنێکی دی بگـوازێتـــەوە، ئەویش کـــاتێـک پێویستییەک بۆ ئەو گواستنەوەیە پەیدا دەبێت، بۆ نموونە: بـامجـبـوز (Bamgbose) (١٩٨٢) چوار جۆری لەزمانی ئینگلیزی نەیجریدا وەسف کردووە:

جـۆری ژمـارە (١): هەمـوو ئادگـارە فـۆنـۆلۆجی و ڕێزمـــانی و دەربڕینە تایبـــەتەکـــان لەخـۆ دەگـــرێت، ئەویش بە زمـــانی (کـــوا kwa) یان بە نەیجـــیـــری کـــۆنگـۆلی (Niger Congo) بۆ ســـەر زمـــانی ئینگلیـزی، ئەم جـۆرە ئینگلیـزییـەش کـەسانێک قسەی پێ دەکەن کە زانینێکی کەمیـان لەم زمانە هەیە، جگە لەوەی کـە لەڕووی کـۆمـەڵایەتیـیـەوە لەوڵاتی نەیجیریا جێی ڕەزامەندی نییـەو لەڕووی نێودەوڵەتیشەوە تێگەیشتراو نییە.

جـــۆری ژمـــارە (٢): ڕێزمـــانەکـــەی لەڕێزمـــانی ئینگلیـــزی نموونەییـــەوە نزیکە، بەڵام خـــاوەنی تایبەتمەندی فۆتۆلۆجی دەربڕینی ئەوتۆیە، کە دەکرا بە سـانایی جیـا بکرێتەوە، ئەم شـێـوازەش نزیکەی (٧٥٪)ی قسـەکـەرانی ئینگلیزی لەوڵاتدا قسـەی پێ دەکەن، و لەڕووی کۆمەڵێیەتیشەوە ڕەزامەندی لەســـەرە، بەڵام لاوازیەک لەڕووی تێگەیشـــتـنی نێودەوڵەتییەوە لەکەداری کردووە.

جۆری ژمارە (٣): لەزمانی ئینگلیزی بەریتانی نموونەییـــەوە نزیکە، لەهەردوو ڕووی ڕێزمـــان و واتاوەو و لەڕووی فۆنۆلۆجیشەوە وێکچووی، بەڵام لەڕووی دەنگییەوە جیـاوازە، هەروەها سەبارەت بە خـەسـڵـەتە دەربڕینە دیاریکراوەکـان دیسـانەوە جیاوازە، لەڕووی کـۆمەڵێیەتیشـەوە قبـوولکراوەو لەڕووی نێودەوڵەتیشـەوە بەهەمـان شێـوە قـابیلی

تێگەیشتنە و ڕێژەی کەمترە و لە (١٠٪) دانیشتوان قسەی پێ دەکەن.

جۆری ژمارە (٤): لەگەڵ زمانی ئینگلیزی بەریتانی نموونەیی و لەهەردوو ڕووی ڕێزمانی و واتاوە دەقاودەقە، و لە ڕووی ئادگاری فۆنۆلۆجی و دەنگییەوە جیاوازەو دەقاو دەقی شێوەزاری هەرێمایەتی بەریتانی لەتوێی شێوەزارەکانی زمانی ئینگلیزییە، لەڕووی نێودەوڵەتیشەوە تاڕادەیەکی زۆر تێگەیشتراوە، بەڵام لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە قبوڵکراو نییە و کۆمەڵێک لەو نەیجیریانە قسەی پێ دەکەن، کە لە ئینگلتەرا لەدایک بوونەو هەر لەوێش گەورە بوونە، لەڕاستیشدا لێرەدا جیهانێکی ئاڵۆزی ئینگلیزی تایبەت بە (قسەکەرانی نازگماکی ئینگلیزی) لەئارادا هەیە، کە زۆربەی قسەکەرە ڕەسەنەکان نایزانن، زمانی ئینگلیزی چەندەها زگماکی و گرفت لەچێوەی قسەکردن پێی پێشکەش دەکات بەو حیسابەی کە زمانێکی ڕەسەن نییە. ئەم (تحديات)انە پێویستە بەرەنگاری ببینەوەو چارەسەری بۆ بدۆزینەوە بەلای کەمیەوە بەو توانا ڕەسەنە پەتییە زمانەوانییەی کە لای قسەکەر دەست دەکەوی بۆ نموونە کاتشرۆ (١٩٨٢) پۆلێنکردنێک بۆ زمانە ئینگلیزییە نارەسەنەکان پێشکەش دەکات:-

مرۆڤ دەتوانی بڕوانێتە (جۆرەکانی زمانی ئینگلیزی) لەڕووی فێربوونییەوە، هەروەها لەڕووی ڕۆشنبیری و کۆمەڵێیەتیشەوە جگە لەڕووی پاڵنەرەکانی فێربوونی بەهەمان شێوەش لەڕووی ئەدا فەرمانییەکەیەوەو دەشتوانین ئەو لایەنانە بۆ دابەشینەوەی بچووکتر پۆلێن بکەین:-

١ - فێربوون	**زمانی یەکەم** **زمانی دووەم** **زمانی بیانی** **زمانەوانی**
٢- لایەنی ڕۆشنبیری و کۆمەڵێیەتی	**سەپێندراو** **ناسەپێندراو**
٣- لە ڕووی پاڵنەرەوە	**بەمەبەستی ئاوێتە بوون** **بەمەبەستە کردەییەکان**
٤- لایەنی ئەدای فرمانی	**زمانی پەیوەندی** **زمانێکی نێودەوڵەتی**

پاشان ئەم نووسەرە ئاماژەی بە سێ بازنەی هاوچەقی زمانی ئینگلیزییە جیهانییەکان کرد (لەکویرک ویدۆسۆن Quirk and widdowson ساڵی ١٩٨٥): دەتوانین بڵاوبوونەوەی زمانی ئینگلیزی بەو ئیعتبارەی، کە سێ بازنەی هاوچەقە کە گوزارشت لەجۆرەکانی بڵاوبوونەوەو تەرزەکانی فێربوون و بوارە فەرمانییەکانی کە زمانی ئینگیزی لەگوزەرگای تەرحە ڕۆشنبیرییەکان و زمانەکانەوە تیادا بەکاردەهێنرێت

ئیتر لەڕووی ئەزموونگەرییەوە هەستام بەناونانی ئەم شتە بەم شێوەیە: بازنەی ناوخۆیی، بازنەی دەرەکی یان (بازنەی درێژ) و بازنەی فراوان بوو، سەبارەت بە بەکارهێنەرەکانیش ئەو ئینگلیزی بەریتانیازنەی ناوخۆیی ئاماژە بە شوێنە تەقلیدییەکانی زمانی ئینگلیزی دەکات، واتە بۆ ئەو شوێنانەی کە زمانی ئینگلیزی تیادا بەزمانی سەرەکی هەژمار دەکرێت، لەڕڕووی ژمارەشەوە بازنەی دەرەکی کۆمەڵەیەکی قسەیی فراوان و گەورە پێک دەهێنێت، کە خاوەنی جۆری و چڕی و خەسڵەتی جیاوازە، و بنەما سەرەکییەکانی ئەم بازنەیە ئەمانەن:

أ- زمانی ئینگلیزی یەکێکە لەهەردوو شیفرەی پەیوەست بوون یان زیاتر لەچەند شیفرەیەکی زمانەوانی، کە لەتوێی خەزێنەی زمانەوانی ئەو کەسانە دایە، کە دووانەیەکی زمانەوانی یان فرەیەکی زمانەوانیان هەیە.

ب ـ زمانی ئینگلیزی پێگەیەکی گرنگی لە سیاسەتە زمانەوانییەکانی ئەم نەتەوەی خاوەن چەند زمانانەدا ئینگلیزی بەریتانییە دەستهێناوە.

بازنەی سێیەمیش، کە بە بازنەی فراوانبوو ناوزەد دەکرێت، کە ڕەهەندێکی جیاوازی دی دەخاتە ناو زمانی ئینگلیزییەوە.

تێگەیشتنی کرداری زمانی ئینگلیزی لەم بازنەیەدا پێویستی بە دانپیانانی ئەو ڕاستەقینەیە هەیە، کە ئینگلیزی زمانێکی نێودەوڵەتییە، لەم بوارە پێشبڕکێیەکەی دژ بەنەیارانی خۆی لە زمانەکانی دی بردەوە وەکو زمانەکانی فەرەنسی و ڕوسی و ئیسبرانتو، گەر تەنها مەبەستمان دوو زمانی سروشتی و یەک زمانی پیشەسازی بێ، ئەوا ئەو ناوچە جوگرافیانەی، کە وای وەسف دەکەین بازنەیەکی فرانبوونە، هیچ مێژووییەکی کۆلۆنیالی لە لایەن بەکارهێنەرانی بازنە ناوخۆییەکەوە نییە، ئەم بازنەیەش ئێستا لەفراوانبووندایە و زۆر جۆریی و لایەنی ئەداکاری لی بەرهەمهاتووە (یان ئینگلیزی زمانی بیانی).

مێژووی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاو ڕۆمانیا لەڕووی جۆرە تایبەتەکانی قسەکەرە فێربووەکان دوو ئەزموونی زۆر لەیەک جیاوازیان هەیە، کاتێک کە ژمارەیەکی زۆری پێگە ئیستعمارە بەریتانییەکان لەبەدەست هێنانی سەربەخۆیی سیاسی نزیک بوونەوە، هەمان جۆری شانازی بەناسنامەی کەسایەتی دروست بوو، کە لەزمانەکەیاندا بەرجەستە دەبوو، کە لە ئینگلیزی ئەمەریکی هەر لەپێش دووسەد ساڵەوە تێبینیمان دەکرد، ئیتر ساڵی (١٩٦٠) هەندێک لەو بەریتانیانەی، کە لە ئەفریقادا کاریان دەکرد بەتایبەتی لەنێوان مامۆستایانی زمانی ئینگلیزی، بەو وەسفەی کە زمانێکی بیانییە بە باوەڕهێنان بەوەی ئیتر گونجاو نییە،کە قوتابییەکانی قوتابخانەکانی غاناو نەیجیریا گونجاو نییە، کە بەو زمانە ئینگلیزییە قسە بکەن، کە ئینگلیزەکان قسەی پێ دەکەن.

ئیتر ڕازی بوون لەسەر ئەو هەڵوێستەی، کە پاشان باڵیۆزی سەنگافورە لە (un) ڕایگەیاند کاتێک کە وتی: هیوام وایە کاتێک لەدەرەوە قسە دەکەم، هاوزێدو هاونیشتمانیانم بەئاسانی بمناسنەوەو بزانن من خەڵکی سەنگافورەم.

هەرچی ئەزموونی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاشە،لەڕووی فێربوونی زمانی ئینگلیزییەوە بەپێچەوانەی ئەم حاڵەتەوە بوو، کە زیاتر بەهۆکاری پێویستی فێربوونی ئەم زمانە بوو لەناو ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بۆ ئەو کۆچبەرانەی، کە ژمارەیەکی زۆر شالاویان بۆ ئەم وڵاتە هێنا. بەپێویستییەکیش سەبارەت بەوان زیاتر لەوەدا بەرجەستەدەبوو، کە ئەو زمانە فێر بن و قسەی پێ بکەن بەو شێوازەی کە قسەکەری ڕەسەنی ئەمەریکی قسەی پێ دەکات، نەک بەو شێوازی زمانەکە ببێتە ناسنامەیەکی سەربەخۆی ئەو کۆچبەرانە، لەشەستەکانیشدا ئەم هەڵوێستە زیاتر ڕووی لەوالایی کرد، کە لەپێشدا ئاماژەمان پێیی کردبوو،کە بە داهێنانێکی بەریتانی (پریتۆر -prae tor :١٩٨٦) ناو دەبرێت. ئەوەش ڕاستە کە مامۆستایانی زمانی ئینگلیزی بەو وەسفەی کە زمانێکی بیانییە یان زمانی دووەمە، دەرک کردنیان بەچڕی زمانی ئینگلیزی کەمترە، و زیاتر کەمەندکێشی ئەو گریمانانەن کە دەڵێ نموونەی تایبەتی قسەکەری ڕەسەنی زمانەکە بۆ هەموو بارودۆخێک دەست دەدات، بەڵام ئەم هەڵوێستە (کاتشرۆ) بەتوندی ساڵی (١٩٨٦) ڕەخنەی ئاراستەکرد.

ئایا هیچ پێوانەیەکی جیهانی یان شێوەیەکی نموونەیی بۆ زمانی ئینگلیزی لەئارادا هەیە؟

لە دەرەوەی چێوەکانی فێرکردندا، دەبینین کە

پێوانەکانی زمانی ئینگلیزی، لەڕووی کردەیی و پراکتیکیەوە، لەتوێی بابەتگەلی بەکارهێنانەکانی (قسەکەرانی زگماکی ئینگلیزی) و (قسەکەرانی نازگماکی ئینگلیزی)ن، کە لەپێشدا باسمان لێوەکرد، بەو مانایەی کە هەموو کۆمەڵێک ئامانجە تایبەتەکانی خۆی لەبەرچاو دەگرێ، بەبێ ئەوەی بڕیارێکی پێشوەخت و هۆشیارانە لەکاکڵەیدا هەبێ، چونکە ئەکادیمیەک یان دەستەیەکی دی زمانی ئینگلیزی نییە، کە پێوانەکان دیاری بکات.

لەهەمان کاتیشدا ئامرازێکی کرۆکدار لەئارادا هەیە کە لەگوزەرگای پیشەسازییە جیهانییەکانی فێرکردنی ئینگلیزییەوە کاردەکات بۆی هەیە کە یەکێتی زمانی ئینگلیزی بپارێزێت هەرچەندە زمانێکی چڕو فراوانە.

بەبێ گوێدانە ئەوەی کە پێوانەی ڕاستەقینە چڕێتی جۆرە تایبەتییەکانی قسەکەرە ڕەسەنەکە یان قسەکەرە فێربووەکانە، و بەبێ گوێدانە ئەوەی کە زمانی ئینگلیزی زمانێکی بیانییە، لێرەدا دوو پێکهاتەی زمانی ئینگلیزی لەهەموو جیهاندا وانەی پێ دەوترێتەوە بەبێ گۆڕانکاری پرۆسەکانی فێربوونی پێ بەڕێوە دەچێت،ئەم دوو پێکهاتەیەش ڕێزمان و وشە سەرەکیەکانن.

لەوانەیە لێرەدا چەندەها کەلێن لەڕووی وشەو گوزارشتە ناوخۆییەکانەوە لەئارادا هەبێت(١٧)، بێ گومان چەندەها جیاوازیش درکاندنیدا هەیە، بەڵام ڕێزمانی ئینگلیزی لەسەرانسەری جیهاندا هەر ئەو ڕێزمانەیەو هیچ گۆڕانکارییەکی بەسەردا نەهاتووە، دەتوانین ئاشکراتر و ڕوونتر بڵێین، کە لەناو جەنجاڵی ئەم هەموو چڕیەی شێوەزارە ناوخۆییەکانی زمانی ئینگلیزی،لەهەموو دونیادا دەبینین، کە دوانەییێک لەنێوان ڕێزمان و وشەکان و فۆنۆلۆجیا لەئارادا هەیە.

سەبارەت بەوشەکانی تایبەت بە ئاخافتن لە گوندولادێکانی (ئۆکلاهۆما)دا زانراونییە، کە بەشێوەزاری کەنداوی (قود) (١٨) cod cape بدرکێندرێت، یان شێوەزاری ناوخۆیی تایبەت بە (برمنجهام) لە ئینگلتەرا (یان بەهەمان شێوە لەویلایەتی ئەلباما) ڕێزمان و وشە ناوخۆییە تایبەتەکانی فرانسیسکۆ یان سەنگافورە لەخۆ بگرێت، شێوەزارو ڕێزمانی بێژتن نەگۆڕانکاریان بەسەردادێت و نە لەیەکیش جیا دەبنەوە، هەروەها هەردووکیشیان لەبوونیادیاندا سەد دەرسەد ناوخۆیین، تەنها یەک حاڵەت نەبێ، چونکە لێرەدا کۆمەڵەیەک هەیە لە تەرزە ڕێزمانی و لەو وشە سەرەکیانە پێک دێت،کە دوو خەسڵەتی یەکلاکەرەیان هەیە:-

یەکەمیان: ئەوەیە کە لەهەموو جیهاندا قبوڵکراوەو لەو شوێنانەی کە ئینگلیزی بەکاردەهێنن ڕەزامەندی لەسەرە، نەک تەنها لەیەک شوێن و یەک هەرێمدا.

دووەمیشیان: شێوەزارێکی تایبەت بەخۆی نییە، چونکە قسەکردن بەم زمانە بەهەر شێوەزارێک بێت لەجیهاندابەکاردەهێنرێت، ئەم دوو شتەش ڕێزمان و وشەکانی کە بە بەکارهێنانی فێرخوازانەوە تایبەتن، ئەو نموونەی فێرکارییە بەکارهێنراوەیە، کە لەهەموو جیهاندا بەکاردەهێنرێت،(١٩) هۆکارە سەرەکییەکە لێرەدا کە مامۆستایەکی (ئینگلیزی زمانی بیانی) یان (ئینگلیزی زمانی دووەم) تەرزە ناوخۆییەکانی ڕێزمان ناڵێتەوە، بۆ نموونە (جێناو)ی زمانی ئینگلیزی لەبەشەکانی باکووری ئینگلتەرا هەمان فۆرمەلە (us) سەبارەت بە (نیهاد) و (بەرکار) و (خاوەنێتی) دەگرێتەخۆ.

We had best take cats happen it will rain

(We had better take our coats, it might rain)

جا دوورەپەرێزی لەم قاڵبە ڕێزمانییەو وشەی (happen) بۆ ئەوە ناگەڕێتەوە، کە ئەم دوو گوزارشتە هەڵەن، بۆ ئەوەش ناگەڕێتەوە کە

هەردووکیان ئاستیان کەمترە یان نموونەیی نین، بەڵام لەبەرئەوەی کە بەکاردەهێنرێن و تەنها لەناوچە جوگرافییەکەو لەنێوان تاکەکانی ئەو کۆمەڵەی قبوڵکراون، بەڵام هەردوو گوزارشتەکە لەشوێنی دیکەدا قبوڵکراو نابن، کەچی درکاندنی ناوخۆیی بەپێچەوانەی ئەمەوەیە نەک بەهۆکارێک، بەڵکو تەنها بەهۆکاری دەق پێوە گرتنێکی سەر پێیەوە.

جا مامۆستایانی زمانی ئینگلیزی گەر بەردەوام بن لەسەر وتنەوەی رێزمان و وشەی تایبەت بە ئینگلیزی بۆ فێرکاران و فێرخوازان، ئەوکاتە زمانە یەکگرتووەکە بەسەر لق و پۆپ و شێوەزارەکانی زمانەکەدا سەردەکەوێت، ئەمەش بێ گومان ئەو چێوەیە، کە پێویستە لە گوزەرگاکەیەوە بڕوانینە ئەو گرفتە فێرخوازیەی کە زۆرجار بە دژوارترین گرفت دادەنرێت بۆ قسەکەرە فێربووەکە و بۆ فێرخوازو بۆ مامۆستای زمانی ئینگلیزیش کە ئەویش گرفتی: ئایا چ شێوە و شێوازێکی زمانی ئینگلیزی پێویستە فێری ببم یان خەڵکی پێ فێر بکەم؟ بەتایبەتیش ئایا پێویستە لەسەرم (یان هەستم بەفێرکردنی) ئینگلیزی ئەمەریکی یان ئینگلیزی بەریتانی؟ وەڵامەکەشمان لەدوو بەش پێک دێت:

یەکەمیان: فێرکردنی زمانی ئینگلیزی تایبەت بەبواری فێرکردن.

دووەمیشیان: لەو عەقڵیەتەدا بەرجەستە دەبێت کە دەڵێ کە هەردوو بواری فێربوونی زمانی ئینگلیزی ئەمەریکی و ئینگلیزی بەریتانیت بۆ ڕەخسا، ئەوا ئەو نموونەیە هەڵبژێرە کە سوودت پێ دەگەیەنێ، بەڵام بەئاراستەکردنی ئەم پرسیارە بەفیڕۆ مەدە: کە کامیان سوودمەندترو باشترن، لەوانەشە لەو بارودۆخەی کە تۆ تیایدا دەژیت تەرزێکی ناوخۆیی ئەم زمانە گونجاوتر بێت، بەڵام ئەو وەڵامەی کە بە مامۆستای ئینگلیزی دەبەخشین دیسانەوە پێویستە دووبەش بێت:

یەکەمیان: بۆ ئەو کەسەی زمانی ئینگلیزی ئەمەریکی دەزانێت با ئینگلیزی بەریتانی فێربێت و بەپێچەوانەشەوە.

دووەمیشیان: هەوڵبدە فێری ئەم زمانە ببێت بەباشترین شێواز، کە لەتواناتدایە، واتە بەوپەڕی توانای پیشەیی خۆتەوە کۆشش بکە بۆ فێربوونی زمانەکە.

فێربوونی زمانی ئینگلیزی و فێرکردنی بەو وەسفەی کە زمانێکی نێودەوڵەتییە

باسکردن و گفتوگۆکردن لەسەر بابەتگەلی هەڵسەنگاندن و تەرازووەکانی زمان ئێمەی پەلکێش کردە ناو شێوازەکانی وانەوتنەوە، جا سەبارەت بەفێرکردنی زمانی ئینگلیزی بەو وەسفەی، کە زمانێکی نێودەوڵەتییە، ئەوشتەی کە یەکلاکەرەوەیە (گەر بەراورد بکرا بەهەڵوێستە تەقلیدییەکانی وتنەوەی زمانی ئینگلیزی، بەو حیسابەی کە زمانێکی بیانییە یان وتنەوەی زمانی ئینگلیزی بەو وەسفەی کە زمانێکی دووەمە) بەوەیە درک کردنی رێژەیەکی زۆری خەڵک لە (قسەکەرانی نازگماکی ئینگلیزی) بەزمانی ئینگلیزی ئەو کەسانەی کە زمانەکەیان فێردەکەن خۆیان قسەکەری ڕەسەن نین و زمانەکە فێربوونە، و فێر کەسانێکیشی دەکەن،کە ئەوانیش بەهەمان شێوە قسەکەری ڕەسەنی زمانەکە نین و لەڕەگەزی نائینگلیزن، سمیت Smith (١٩٨٣) دەڵێت:

(بڵاوبوونەوەی زۆر فراوانی زمانی ئینگلیزی وا لەم زمانە دەکات،کە ببیکاتە زمانێکی نێودەوڵەتی، لەگەڵ ئەوەشدا ئەمە وا ناگەیەنێ کە هەموو خەڵک لەهەموو شوێنێکدا قسە بە ئینگلیزی دەکەن و جلوبەرگی(جینز) لەبەر دەکەن و لەسەر ئاوازەکانی (دیسکۆ) سەما دەکەن.بڵاوبوونەوەی زمانی ئینگلیزی فاکتەرێکی یەکگرتوو نییە، ئەویش لەبەر هۆکاری نەمانی جیاوازییە ڕۆشنبیرییەکان، بەڵام بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی دەرفەتی

ئامرازی گوزارشتکردنی ئەم هەموو جیاوازییەو شرۆڤەکردنیانمان بۆ دەرەخسێنێت، لێرەدا هیچ حەزو ئارەزوویەک لەنێوان ئەندامانی کۆمەڵگای نێودەوڵەتیدا نییە، کاتێک کە بەزمانی ئینگلیزی قسە دەکەن، هەوڵبدەن هەمان تەرزی ژیانی قسەکەرە ڕەسەنەکانیش لەژیانی خۆیاندا بەکاربهێنن، هەروەها پێویستە قسەکەرە ڕەسەنەکان بزانن، کە زۆری جۆر و فرەیی شیاو چاکی زمانی ئینگلیزی لەئارادا هەن و قسەکەرە ناڕەسەنەکانیش هیچ پێویستییەکیان بەوە نییە، کە وەکو ئەمەریکییەکان یان وەکو بەریتانییەکان یان وەک هەر کۆمەڵێکی دی قسەکەرە ڕەسەنەکان ئاکار بنوێنن تاکو ببنە بەکارهێنەری کارای زمانی ئینگلیزی.

زمانی ئینگلیزی ئێستا وەکو زمانێکی نێودەوڵەتی لە دیبلۆماسیەت و بازرگانی نێودەوڵەتی و گەشتوگوزاردا بەکاردەهێنرێت، قسەکەرە ڕەسەنەکان پێویستیان بەرێژەیەک لەکۆمەکییەکان هەیە، کە قسەکەرە ناڕەسەنەکان لەکاتی بەکارهێنانی ئینگلیزیدا پێویستیان پێ دەبێت، ئەویش بەمەبەستی پەیوەست بوونی نێودەوڵەتی بەبێ بوونی هیچ دەمارگیریەکی زمانەوانی.

نووسەرەکە خۆی (سمیت Smith ١٩٨٣) زۆر لەجیاوازییە فێرخوازیەکان پوخت و کورت دەکاتەوە لەنێوان زمانی ئینگلیزی بۆ قسەکەرانی زمانی دی، یان ئەوەی کە لەڕووی تەقلیدیەوە بەزمانی ئینگلیزی ناوزەد دەکرێت، بەو وەسفەی کە زمانێکی بیانییە یان بەو حیسابەی،کە زمانێکی دووەمە، زمانی ئینگلیزی بەو وەسفەی کە زمانێکی نێودەوڵەتی هاریکارە .

سەبارەت بە دەروازەو شێوازەکانی وتنەوەی ئەم زمانە گرنگییەکەی لەوەدانییە، کە فێرکردنی زمانی ئینگلیزی بەو وەسفەی، کە زمانێکی نێودەوڵەتییە گۆڕانکاری گەورەی خستۆتە توێی بونیادەکەیەوە، بەڵکو گرنگییەکەی لەوەدایە کە پێشڤەچوونی پلەبەپلەی ئەم زمانە و فێرکردنی ئێستا توخمێکی نوێی خستۆتە سەری، کە دەرک کردنەوە بەوەی زۆربەی زۆری ئەم زمانە بەو وەسفەی کە زمانێکی نێودەوڵەتییە یان زمانێکی دووەمە و بە قسەکەرە ناڕەسەنەکانەوە پەیوەستە، کەبەم زمانە قسە دەکەن و بۆ پێویستی ناوخۆیی یان مامەڵەکردن لەگەڵ غەیری خۆیان لەو کۆمەڵێنەی کە قسەکەری ناڕەسەنی ئەم زمانەن بەبێ ئەوەی کە قسەکەرە ڕەسەنەکان بوونیان یان مافیان بەسەرەوە هەبێ.

جا پرۆسەی پێشکەوتنی پلە بەپلەی (ئینگلیزی زمانی دووەم) یان (ئینگلیزی زمانی بیانی) وای کرد، کە چەندەها هەنگاوی فراوان لەماوە ئەم چل ساڵەدا هەڵبنێن لە فێرکردنی زمانی ئینگلیزی(بەبێ هیچ جیاوازییەک لەنێوان فێرخوازاندا، کە لەبنەماوە لەسەر ئەدەب دامەزراوە) تاکو فێربوونی زمانی ئینگلیزی (ناونیشانی چاپکراوێکی پیشەیی لەم بوارەدا تێبینی بکە (journal language Teaching Journal English) گۆڤاری فێرکردنی زمانی ئینگلیزی تا ئەو جیاوازییەی، کە بۆ یەکەمجار لەبواری فێرکردنی زمانی ئینگلیزی لەبەریتانیا سەری هەڵدا لەنێوان (ئینگلیزی زمانی قسەکەرەکان)، (ئینگلیزی زمانی بیانی) و (ئینگلیزی زمانی دووەم) لە وڵاتانی کۆمنویلسی بەریتانی، (ئینگلیزی زمانی بیانی) جگە لە بەریتانیاو وڵاتانی دی، تاکو گەیشتە فێرکردنی زمانی ئینگلیزی بۆ قسەکەرانی زمانەکانی دی (کە مامۆستایانی هەموو کۆمەڵە جیاوازەکانی فێرخوازان لەئەمەریکا لەخۆ دەگرێت)، سەرباری ئینگلیزی بۆ مەرامە تایبەتەکان، وەک دانپیانانێک بەسەر هەڵدانی بەکارهێنانە ناڕەگەزییەکانی زمانی ئینگلیزی، کە ئێستا زمانی ئینگلیزی بۆ مەرامی نێودەوڵەتی لەتوێ دەگرێت،

لێرەوە دەردەکەوێت کە ئاراستەو بۆچوونەکان بەرەو ئەوە گوزەر دەکەن کە جیاوازییەکی ورد لەنێوان فێرخوازو مەبەستەکانیان و کۆمەڵە زمانەوانییەکانیان بکرێت، لەڕووی وەرگرتن و فێربوونی زمانی ئینگلیزییەوە، هەر لەهەمان ماوەشدا، چەندەها پرۆسەی درێژکردن و فراوانکردنی چێوەی کانگای ئینگلیزی لەئارادا هەبوو، کە بونیادی هزری و مادی ئینگلیزی پێک دەهێنێت، بەو حیسابەی کە زمانێکی بیانی یان زمانێکی دووەمە، جگە لەپێشکەش کردنی وانەبێژو مامۆستا بۆ ئەو وڵاتانەی، کە بەم زمانە قسە ناکەن وەکو زمانێکی ڕەسەن، لەبنەچەدا ڕوون بوو، کە بەریتانیاو ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا هەردوو تاکە دەوڵەتن، کە بەدەوڵەتی کانگاو سەرچاوەی ئەم زمانە دادەنرێن، بەڵام ئێستاو بەشێوەیەکی زیادو بەرچاو، وڵاتانی کەنەداو ئوسترالیاو نیوزلەندە لەهەمان بواردا کاراو چالاکن، هەروەها وڵاتی چینیش بەهەمان شێوە مامۆستای زمانی ئینگلیزی بۆ هیندستان ناردووە، مامۆستا بەلجیکییەکانیش وانەی ئینگلیزی لە (مەغریب)دا دەڵێنەوە، بەڵام لەوڵاتانی کەنداودا زۆر لەمامۆستایانی زمانی ئینگلیزی خەڵکی پاکستانن، یان لەفەلەستین ئەوکاتە خوێندویانە کە وڵاتێک بوو زمانی ئینگلیزی بەریتانی وەکو زمانێکی دووەم پەیرەو دەکرد.

لێرەدا پێویستییەک بەدیاریکردنی دوو مەودای دی بۆ ئەنجامدانی گۆڕانکاری هەیە:

١ـ ئەو پێشکەوتنە مەزن و هاوکوفەی زمانی ئینگلیزی لەڕێچکەی فێرکردنی سیستەمکراوەوە، کە لەگەورەترین شێوازدا پەیرەو دەکرێت، چونکە فێرکردنی زمانی ئینگلیزی بەو وەسفە، کە زمانێکی بیانییە جۆرێکی لێ بەرهەمهاتووە، کە خاوەن خێراییەک و توانایەکی لەڕادەبەدەرو بێ هاوتایە لەم بوارەدا.

٢ـ لەگەڵ ئەمەشدا زیادبوونێکی مەزن لەبوارە پیشەییەکانی پەیوەست بەفێرکردن و ئامادەکردنی مامۆستا لەئارادا هەیە، هەردوو ئەم جۆرەی باشبوونیش ئەوەی زیاتر هانی داو بەتوانای کرد، ئەو حاڵەتەی هێزی ئابووری بوو ،کە بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی هاتەکایەوە.

هەروەها لەو مەسەلانەی کە گرنگییەک دەوروژێنن ئەوەیە تێبینی بکەین، کە ئەم جۆرە باشکردنانە چەشەیەکی جیایان لەهەردوو لای کەناری ئۆقیانووسیدا هەیە، بۆ نموونە تەرزی بنەچەی هزری ئەمریکی تایبەت بە ئامادەکردن مامۆستا هەیەو بەشێوەیەکی تایبەتی بەزمانی ئینگلیزی، بەو حیسابەی کە زمانی دووەمە پەیوەست بێ کە زۆر لە نزیکی زانستی زمانەوانی تیۆریەوەیە، هەرچی هاوشێوە بەریتانییەکانەوە بەشێوەیەکی سەرەکی کە پەیوەندی بەزمانی ئینگلیزییەوە هەبێ بەو وەسفەی کە زمانێکی بیانییە، کە ئەمە لە زانستی زمانەوانی پراکتیکیەوە سەرچاوە دەگرێ و پشتیش بەڕێچکەکانی پێشڤەبردنی وتنەوەی لەهۆڵەکانی فێرکردندا دەبەستێت،کە بەو چڕی و فرەیی تایبەتمەندیی و جیاوازە، بەڵام لەهەردوو حاڵەتدا ڕاراییەک لەبواری ئەو فێرکردن و فێربوونەدا هەبوو، بەم دواییە کە جەخت لەسەر فێرخواز دەکاتەوە، کە بەهۆی پێشکەوتنی پیشەیی پێشڤەچوو لەنێوان مامۆستایاندا تا ڕادەیەک دەرفەتی بۆ ڕەخساوە، چونکە ئەوانە وایان لێهاتووە کە زیاتر دەرک بکەن بەزمانی ئینگلیزی لەگۆڕەپانی نێودەوڵەتیدا، نەک تەنها لەناو چوار دیواری هۆڵەکانی خوێندندا.

کۆتایی

ئەو گۆڕانکاریانەی کە وتارەکەم دەست پێکرد، باسکردنی بڵاوبوونەوەی زمانی ئینگلیزی و گەیشتنی بوو بەم بارودۆخ و پێگەیەی ئێستای، کە نزیکەی (بلیۆن و نیوێک) مرۆڤ بەکاری دەهێنن،

جگە لە بوونی ژمارەیەکی زۆری زمانە ئینگلیزییە هەمەجۆرەکان، ئەو گۆڕانکاریانە هەمان ئەو گۆڕانکاریانەن، کە پێشەچوونەکانی ئێستایان لەبواری وانە وتنەوەدا بەگوڕتر کرد.

هەروەها پێشەچوونی پیشەیی تایبەت بەئامادەکردنی مامۆستا کە تا هەنووکە لەخێرایی و پێشکەوتندایە، جا لێهاتوویی ئەم وتارە لەوەرگرتنی لایەنە چڕو فرەو تایبەتەکانی ئینگلیزی هەر چۆنێک بێت، بەو حیسابەی کە زمانێکی نێودەوڵەتییە لەساڵی (١٩٨٧) هیچ گومانێک لەئارادا نییە، کە لەماوەی ئەم بیست ساڵەی داهاتوودا چەندەها بەشی سەرەکی دی دەخرێنەسەر چیرۆکیلەی ئەم گەشەسەندنەی زمانی ئینگلیزی.

بڕوانە : پیتەر سترفنس، زمانی ئینگلیزی بەو وەسفەی زمانێکی نێودەوڵەتییە، وەرگێڕانی بۆ سەر زمانی عەرەبی : د.ئەحمەد شەفیق (قراءات في علم اللغة)، دار النشر الجامعات، مصر، ٢٠٠٦، ل٢٤٥-٢٧٤ .

١ - هەرچەندە کە گۆڤارێکی دی تازە کە ناوی (زمانی ئینگلیزی ئەمڕۆ today English) گوزارشتی زمانی ئینگلیزییەکان لەناونیشانیدا بەکارناهێنێت، بەڵام ئەم گۆڤارە شێوازی بەکارهێنانی ئەمڕۆی ئینگلیزی بە بنەمایەک بۆ بۆچوونەکانی خۆی دەزانێ، هەروەک گۆڤاری (ئابووری ـ ئابووریناس The economies) یان (ئەمەریک Scientific American) کە بەشێوازێکی میللیانەیەبابەتگەلی هاوشێوەی ئەم بابەتانەی کە لێرەدا پێشنیارکراوە دەخاتە ڕوو،ئەم گۆڤارە لە لایەن زانکۆی کامبرجەوە چاپ دەکرێت و (تۆم میل ئارسەر)کاری نووسیاری بۆ ئەنجام دەدات.

٢ - کریستال بەم گوزارشە کورتکراوەیە ئاماژە بۆ بەکارهێنەرانی زمانی ئینگلیزی دەکات، کەچی من زاراوە باوەکە بەکاردەهێنم کە قسەکەرانی زمانی ئینگلیزییە، وشەی قسەکەر لەڕووی کردەییەوە زاراوەیەکی گشتییە کە پەیوەندی بە قسەکردن و نووسینەوە هەیە، بەبێ هیچ جیاوازییەک لە نێوانیاندا هەبێ.

٣- سەنسکریتی زمانێکە نەماوەو لەناوچووە و لەگرووپی زمانە هیندیەکانی کۆمەڵەی زمانە هیندیە ئێرانییەکانی ناو زمانە هیندۆ ئەوروپییەکانە، و هەر لەم زمانەوە سەرجەم زمانە هیندیەکان هاتۆتە کایەوە (وەرگێڕ).

٤ - جیمس کوک(١٧٢٨ ـ ١٧٧٩) دەریاوان و گەریدەیەکی بەریتانییە گەشت و دۆزینەوەی زۆر گرنگی لە ئوسترالیاو نیوزیلەندە ئەنجام داوە.

٥ - جورج ڤانکۆڤەر (١٧٥٨ ـ ١٧٩٨) دەریاوانێکی بەریتانییە (وەرگێڕ).

٦ - مولاس یان دۆشاوی شەکر مادەیەکی سرێشییە لەکاتی شەکر دروستکردندا لەشەکرە خامەکە جودا دەکرێتەوە.

٧ - (نوح وبستەر) (١٧٥٨ ـ ١٨٤٣) زانایەکی زمانەوانی ئەمەریکییەو بە پێشەنگ و داهێنەر دادەنرێت لەبواری دانانی فەرهەنگدا (وەرگێڕ).

٨ - بەهەرحاڵ چەندەها زمانی دی هەن، کە لەم بوارانەی زانست و زانین و... هتد بەکاردەهێنرێن، بۆ نموونە مۆسیقای (بۆب) بەفەرەنسی هەیە ل ەناوچە گوندنشینەکانی هەرێمی (کوبیک) چاودێری کردنی ئاسمانی بەزمانی فەرەنسی ئەنجام دەدرێت، زمانی فەرەنسی زمانێکی ڕەسمییە لە ئەنجومەنی ئەوروپاو لەبازاڕی ئەوروپی (بازاڕی هاوبەش)، بەهەمان شێوەش بوارەکانی بەکارهێنانی لەزمانەکانی ئیسپانی و ئەڵمانی و ڕوسی زۆر فراوانترن، لەگەڵ ئەوەشدا بارودۆخی زمانی ئینگلیزی لەڕووی کردەییەوە زۆر تاسووخەو جیاکارە جا بەمانایەک دەتوانین کە ئەم زمانە باڵادەستە.

٩- ئەم وتارە بە زمانی ئینگلیزی دابەشبوونی یەکێتی سۆڤیەت نووسراوە (وەرگێڕ).

١٠ - ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە زۆرجار دەنیشتوانی (هاوای) وا گومان دەبەن، کە گەشتیارە بەریتانییەکانی هاوای ئوسترالین و بەریتانی نین، چونکە بەو شێوەیە زمانەکەیان دەناسنەوە کە زمانێکی غەیری زمانی ئەمریکییەکانە (پاشانیش قەت گومانیان ناچێتەسەر ئەوەی کە ئەو گەشتیارانە کەنەدی بن، هەرچەندە هەندێک لە کەنەدییەکان لەچەند لایەنێکی دیکەوە لەبەریتانی دەچن). چونکە گەشتیارانی ئوسترالیاو نیوزیلەندە ئەو بەریتانیانەن، کە زۆرجار دانیشتوانی هاوای چاویان پێیان دەکەوێت، لەبەرئەوە ئەو هاواییانە زۆرجار کە قسەیان ئاراستە دەکەن پێیان دەڵێن (بێگومان تۆ ئوسترالیت).

١١ - نووسینی وشە بەم شێوەیە مانای ئەوەیە، کە هێز دەکەوێتە سەر بڕگەی یەکەم، ئەویش لەحاڵەتی (ئینگلیزی ئەمەریکی)دا، و دەشکەوێتە سەر بڕگەی دووەم لەحاڵەتی (ئینگلیزی بەریتانی)دا (وەرگێڕ).

١٢ - مەبەستمان لەئاوازکردن intonation بەکارهێنانی ئاوازە گونجاوەکانە، یان بەکارهێنانی جیاوازییەکی گونجاوە، بەشێوەیەک، کە بتوانین بۆ نموونە ڕستەی ڕاگەیاندن و پرسیار لەیەکدی جودا بکەینەوە (وەرگێڕ).

١٣- زمانی تێکەڵ CREOLE: زمانێکی سادەیە و لە چەند توخمێکی چەند زمانێک پێک دێت (وەرگێڕ).

١٤ - ئەمە مانای ئەوە نییە، کە هەندێک لەکردە هزرییەکان و ئەو ڕێچکانەی فێربوون، کە منداڵێکی بچووک بەکاری دەهێنێت بەهەمان شێوە لەفێربوونی زمانەکانی دی غەیری زمانی زگماکدا بەکار بهێنرێت. لەگەڵ ئەوەشدا زمانی زگماک ڕۆڵێکی سۆزداری و دەروونی بێ هاوتا دەبینێت کە منداڵی بچووک لەساڵانی بەرایی ژیانیدا دەیبینێت، جا ئیتر سەرجەم زمانەکانی دی لەڕێگای عەقڵەوە بەدەست دەهێنرێت، ئەو عەقڵەی کە شارەزای لەزمانێک هەیە، بەڵام زمانی دایک تەنیا ئاوازێکی تازە پێ گەیشتوو و گۆڕانکاری بەسەردا دەهێنێت.

١٥ - مێژووی ڕۆشنبیری و زمانەوانی تاکێک لەوانەیە لەکۆتاییدا و لەهەندێک حاڵەتی دەگمەندا، تاڕادەیەک زمانێک کە پێشوەخت بەسیفەتی ئەوەی زمانی دووەمە فێری بووبێت ببێتە زمانێکی زگماک یان زمانێکی شوێنگرەوە، کە لەهەموو کارە کردەییەکاندا بەکاربهێنریت، جا بۆ ئەوەی ئەم شتە ڕووبدات پلەی زانین و فێربوونی زمانی ناوەند پێویستە بگاتە ڕادەی فێربوونی زمانی سەرەکی: یان تەنیا زمانە سەرەکییەکە پلە بەپلە بزانرێت ئەویش لەڕێگای نەمانی = زمانەوانی و نەبوونی دەرفەتی بەکارهێنان یان پراکتیزەکردنی.

١٦ - زۆر پێویستە سەبارەت بەم تێکهەڵکێشیانە بەئاگابین، کاتێک کە وشەی دووەم سەبارەت بەزمان بەکاردەهێنین، هەردوو زاراوە سەرەکییەکە زمانی سەرەکی primary پێک دەهێنن زمانی ناوەند secondary چاکتریش وایە ئەم گوزارشتانە بەکاربهێنرێن وەکو زمانی بیانی دووەم (second foreign language) (بۆ نموونە لە قوتابخانە)، بەڵکو بەکارهێنانی فێربوونی زمانی دووەم(second language acquisition) هیچ سەرکەوتوو نییە، باشتریش وایە وەکو زاراوە زمانی دووەم بخوێنرێت (secondary language acquisition).

١٧ - لەو دەرەنجامە بەدانەی کە لەجەماوەری بوونی توێژینەوەکانی زمانی ناوەڕاستەوە سەری هەڵداوە (interlingua) لەناوەندەکانی

ماموستایانی (ئینگلیزی زمانی بیانی)، (ئینگلیزی زمانی دووەم) (هەرچەندە زمانی ناوەڕاست زۆر گرنگە بەو حیسابەی، کە یەکێکە لەچەمکەکانی زانستی زمانزانی دەروونی)، ئەو گریمانە سەد دەرسەدنەیەکە دەرەنجامەکەی ئەوەیە کە (١) هەموو جیاوازییەک لەهەڵسەنگاندنی کەسی بالغەوە،ئەوا جیاوازی لەهەڵسەنگاندنی زەخیرەیەکی تایبەت بەقسەکەرە ڕەسەنەکە. (٢) هەموو زمانە ناوەڕاستەکان یان هەموو تاک و کۆمەڵەکان، لەسەر ڕاستە شەقامێکی کە بەرەو پێوانەیەکی جیهانی یەکگرتوو هەنگاو دەنێن کە بنەماکانی بەکارهێنانە ڕەسەنەکەیە، تیۆری زمانی ناوەڕاستیش لەبنەڕەتەوە لەچوارچێوەی بارەکانی دەروونی تاکدا دروست بوو، چونکە بارەکان و کردە کۆمەڵایەتییەکان پەیوەندییەکی ئەوتۆیان نەبوو، بەڵام پاشان زاراوەی زمانی ناوەڕاست وای لێ هات، کەوا بەکاردەهێنرا، کە هاوواتای زاراوەی شێوەزاری کۆمەڵێیەتییە، ئیتر چەند گریمانەیەک سەریان هەڵدا و نشوستیان لەوە هێنا، کە لەحیسابی خۆیاندا ئەو چۆنێتییە وەربگرن، کە زمان لەکۆمەڵگادا پێ بەکاردەهێنرێت.

١٨ - زمانی ئینگلیزی دوورەگە ئەو زمانە ئینگلیزییە سادەیەیە کە لەگەڵ چەندەها زمانی دیکە ئاوێتەو تێکەلە، وەکو ئینگلیزی بەکارهێنراوی هۆنگ کۆنگ (وەرگێڕ).

١٩ - کریج Craig (١٩٨٢)، لەسەر بنەمای کاری لوبیج Lepage، (١٠) جۆری خستنەسەری جیاوازی بەکارهێنانی ئینگلیزی بەریتانی و ئینگلیزی کاریبی دەژمێرێت، لەوانە:-

- ئەو وشانەی کە لەئینگلتەرا وازیان لی هێنراوەو بەکار ناهێنرێن.
- ئەو وشە بەکارهێنراوانەی کە لە ئینگلتەرا وازیان لی هێنراوە.
- ئەو وەرگرتنانەی کە لە شێوەزارەکانی زمانی ئینگلیزییەوە نەک لە زمانە نموونەییەکەوە وەرگیراوە.
- وشەگەلێکی بەکارهێنراوی مانا تازە لە (کاریبی).
- هەندێ وشەی ئینگلیزی کە گۆڕانکاری بەسەر درکاندنیاندا هاتوو، کە پێویستە بە وشەی کاریبی هەژمار بکرێن.
- وشەگەلێک کە لەوانەیە فەرمانێکی زۆرتری ڕێزمانی ئەنجام بدەن لەوانەی، کە لە ئینگلتەرا ئەنجام دەدرێن، وەکو (کارە تێپەڕەکان)، کە بە وەسفی (کارە تێنەپەڕەکان) لەبەریتانیا بەکاردەهێنرێت.
- وشەگەلێک کە بەرەچەلەک ئەفریقایین.
- چەند گوزارشتێک کە لەدووبارەکردنەوەی فۆرمەلەی بێژتن پێک دێت یان خواستنی وەرگێڕان بۆ شکلەکانی گوزارشتکردنی ئەفەریقی.

٢٠ - کەنداوی (قود) بەشێکە لە ویلایەتی (ماسا شوستس) ی ئەمریکی کە دەکەوێتە سەر ئۆقیانووسی ئەتلەنتیک. (وەرگێڕ).

٢١ - ئاساییە کە لە زانستی زمانی پراکتیکیدا و لەبەریتانیا زاراوەی (dialect) (شێوەزار) بەکاربهێنرێت بۆ ئاماژەکردن بە ڕێزمان،سەرباری وشەکانیش زاراوەی accent (شێوەزاری درکاندن) بۆ ئاماژەکردن بەدرکاندن، بەڵام ڕێزمانی (بێژتن)ی تایبەت بەفێرکارو فێرخوازی، کە لەم برگەیەدا وەسفسازی بۆ کراوە، ئەوکاتە بەناوی شێوەزاری ئینگلیزی نموونەیی دەناسرێت (Standard English dialect)